

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**МАРКАЗИ МИЛЛИИ ТЕСТИИ НАЗДИ
ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**ДАСТУР ДОИР БА
ТАРЗИ ТАЪЛИФИ
ЭССЕ**

**Душанбе:
Маориф - 2018**

ББК 63.3 (0)6Я72+74,263.1

Н-66

Н-66. Дастур доир ба тарзи таълифи эссе. -
Душанбе, Маориф.- 2018. -30 сах.

Зери назари **Раҳмонзода Абдучаббор Азиз** –
доктори илмҳои филология,
профессор, академики АИ ҚТ
Саид Нуриддин Саид – доктори
илми фалсафа, профессор, узви
вобастаи АИ ҚТ

Мураттибон: **Камолиддинов Бахриддин** -
доктори илмҳои
филология, профессор
Хочаев Давлатбек - доктори
илмҳои филология, профессор

ISBN 978-99947-1-435-3

©Маориф, 2018

МУНДАРИЧА

Пешгуфтор.....	4
Баҳши 1.Тавсияҳои методӣ доир ба тарзи таълиф, тафтиш ва ҳолгузори эссе (кори хатӣ).....	8
1. Эссе чист ва чӣ тарз навишта мешавад?.....	8
2. Варақаи эссе.....	11
3. Тарзи тафтиши эссе ва ҳолгузорӣ ба он	12
4. Намунаи эссе	17
Замимаи 1: Намунаи варақаи тозанависи эссе.....	20
Замимаи 2: Ҷадвали меъёри ҳолгузорӣ ба мазмуну мундариҷаи эссе.....	22
Замимаи 3: Тартиби ҳолгузорӣ ба эссе.....	24
Баҳши 2. Маводи иловагӣ барои омӯзгорон, донишҷӯён ва хонандагон оид ба таълифи эссе.....	25
1. Маълумоти иловагӣ оид ба жанри эссе.....	25
2. Таснифоти эссе.....	27
3. Талабот ба эссе.....	27
4. Қоидаи навиштани эссе.....	28
5. Риоя нагардидани талабот ҳангоми навиштани эссе.....	28
6. Худсанҷиши эссе.....	29

ПЕШГУФТОР

Бо мақсади иҷрои дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми сафари қорӣ ба шаҳри Кӯлоби вилояти Хатлон (1 сентябри соли 2015) шурӯъ аз соли 2018 аз фанни забони тоҷикӣ (давлатӣ) дар низоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии ҷумҳурӣ қори хаттӣ қорӣ карда мешавад. Вобаста ба ин Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нақшаи тадбирҳоро таҳия карда, дар ин замина қорҳои омодагиро оғоз намудааст.

Масъалаи қорӣ намудани эссе (қори хаттӣ) ҳангоми супоридани имтиҳонҳои дохилшавӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ тавассути Маркази миллии тестӣ ҳанӯз соли 2011 ба миён омада буд. Барои муайян намудани шакли қори хаттӣ Муассисаи давлатии “Маркази миллии тестӣ” дар давоми солҳои 2011–2013 дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ чанд маротиба озмоиши қори хаттӣ (навиштани диктант ва иншо) доир намуд. Натиҷаҳои озмоиш дар Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардид. Аз рӯи ин натиҷаҳо қарор қабул карда шуд, ки қори хаттӣ ба тарзи эссе – иншои мухтасар, роҳандозӣ

шавад (Протоколи маҷлиси назди вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 феввали соли 2013).

Навиштани эссе (кори хаттӣ) барои ҳамаи гурӯҳи ихтисосҳо¹ ҳатмӣ мебошад.

Бинобар гузариш ба стандартҳои фаннии нав дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки истифодаи модули сифатан нави таҳсилот – муносибати босалоҳиятро дар таълим талаб мекунад, ба низоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ворид намудани эссе (кори хаттӣ) амри зарурӣ буда, тавассути он маҳорати дуруст ва мураббат баён кардани фикр, саводноки ва рушди нутқи хаттии хонандагон (хатмкунандагон)-и муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ ва хонандагону донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбии ҷумҳурӣ санчида мешавад.

Дар робита бо ин барои ёрӣ ба омӯзгорон, донишҷӯёну хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ гурӯҳи кории Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба эссе (кори хаттӣ) дар низоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ, инчунин

¹ Якчанд ихтисосе, ки фанҳои дар онҳо имтиҳоншаванда ба ҳам наздик ё монанданд, дар як гурӯҳ (кластер) муттаҳид карда шудаанд. Дар феҳрасти ИМД ҳамаи ихтисосҳо ба 5 гурӯҳ (кластер) тақсим шудаанд.

мутахассисони Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дастур оид ба навиштани эссе омода намуданд.

Дастур аз ду бахш – “Тавсияҳои методи Маркази миллии тести назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба навиштан, санҷиш ва ҳолгузорӣ ба кори хатӣ (эссе)” ва “Маводи иловагӣ барои омӯзгорон, хонандагон ва донишҷӯён оид ба навиштани эссе” иборат аст. Бахши якуми Дастур талаботи асосиро оид ба навиштани эссе ҳангоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ фаро гирифта, дар бахши дуюми он мавод барои вусъат додани дониши омӯзгорон, хонандагон ва донишҷӯён оид ба эссе оварда шудааст.

Эссе дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо забони таҳсили хонанда навишта шуда, меёрҳо бо имлоӣ ҳамон забон мувофиқ омода карда мешаванд. Дар низоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ дар Маркази миллии тести назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон докталабон эссеро вобаста ба интиҳоби забони таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ бо забони давлатӣ ва ё бо забони русӣ менависанд ва меёрҳои баҳогузори низ тибқи қоидаи имло ва аломатҳои услуб ва китобати ҳамон забонҳо муайян мегарданд.

Дастури навиштани эссе дар ҳамкорӣ ва мувофиқа бо ғуруҳи корӣ аз ҷумлаи мутахассисони Маркази миллии тести назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва
Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи
Абдурахмони Ҷомӣ таҳия карда шудааст.

Омӯзгорон, хонандагон, донишҷӯён ва
кулли хоҳишмандон метавонанд андеша ва
пешниҳодҳои худро доир ба такмили Дастури
мазкур ва тавсияҳои методӣ ба почтаи
электронии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии
Тоҷикистон (maorif2017@mail.ru) ва Маркази
миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон (office@ntc.tj) ирсол намоянд.

БАХШИ 1. ТАВСИЯҲОИ МЕТОДИ ДОИР БА ТАРЗИ ТАЪЛИФ, ТАФТИШ ВА ХОЛГУЗОРИИ ЭССЕ

1. Эссе чист ва чӣ тарз навишта мешавад?

Эссе аз калимаи лотинии "exagium" (санчиш) ва фаронсавӣ "essai" (кӯшиш, чустучӯ, таҳлил) гирифта шуда, ба маънои очерк ва иншои мухтасар фаҳмида мешавад. Яъне, эссе як навъи очерки хурд ё иншои мухтасар буда, дар он баёни фикр озод аст. Дар эссе муаллиф андешаи худро доир ба мавзӯи пешниҳодшуда мухтасар ва асоснок баён карда, аз рӯи он ҷаҳонбинӣ ва андешаҳои шахсии эссенавис муайян мегардад.

Мавзӯи эссе озод мебошад, вале эссенавис метавонад дар мавзӯҳои ахлоқӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, таърихӣ, сиёсӣ ва ғ. эссе таълиф кунад.

Мақсад аз навиштани эссе дар имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ муайян ва арзёбӣ кардани нутқи хаттии довталабон, маҳорати андешаронӣ, хулосабарорӣ, баёни дуруст ва мурағабии фикри онҳо мебошад.

Муаллиф ҳангоми таълифи эссе ба масъалаҳои зерин диққат медиҳад:

- орзу ва хостаҳои шахсии худро бо пайдарпайии мантиқӣ ва бадеият баён мекунад;

- дар бораи ягон ғоя ё мазмуни асар, назару андешаи олимон, шахсиятҳои маъруфи сиёсӣ ва ё воқеаву рӯйдодҳои фарҳангӣ, таърихию иҷтимоӣ ва монанди инҳо изҳори назар мекунад.

Дар эссе мавзӯ ва масъалаи баррасишаванда мушаххас мебошад. Дар он танҳо тарҷумаи ҳоли шахсият таҳлил карда намешавад. Эссе метавонад хусусияти публитсистӣ, таърихӣ, шарҳиҳоли, адабӣ-интиқодӣ, фалсафӣ ва ё тахайюлӣ дошта бошад.

Дар эссе ҳиссиёт, ҷаҳонбинӣ ва назару андешаи муаллиф таҷассум меёбад.

Эссенавис дар инъикоси мавзӯи эссе аз истифодаи калимаю ибораҳои мушқилфаҳм ва таъбиру ибораҳои шевагӣ, калимаю ифодаҳое, ки ба меъёри забони адабӣ мувофиқат намекунанд, худдорӣ менамояд. Ў метавонад аз воситаҳои тасвири бадеӣ, ибораҳои фразеологӣ, санъатҳои маънавӣ ва лафзӣ (тавсиф, маҷоз, ташбеҳ, муболиға, тачнис, такрор), савол ва нидои риторикӣ, ибораву ҷумлаҳои ҳамвазну ҳамкофия ва монанди инҳо ба таври васеъ истифода кунад.

Сохтори эссеро аз рӯи мавзӯ ба се қисм чудо мекунанд:

- сарсухан;
- қисми асосӣ;
- хулоса.

Дар сарсухан муаллиф фикрашро доир ба мавзӯи эссе **кӯтоҳ** ифода менамояд. Ӯ дар якчанд сархат барои дурустии фикраш далелҳои мантиқӣ оварда, мақсадашро оид ба интиҳоби мавзӯъ ифода мекунад. Далелҳои, ки ҳангоми баён (*иктибос аз суҳанҳои бузургони илму адаб, асарҳои бадеию таърихӣ ва сиёсӣ, овардани мисолҳо аз рӯзгори шахсиятҳои маъруф ва ё дидаю шундаҳои ҳуди муаллиф*) барои исбот ва ё тақвияти ғоя ё фикри асосӣ оварда мешаванд, бояд саҳеҳ, равшан ва асоснок бошанд. Агар барои андешаҳои баёншуда як ё чанд далел оварда шавад, онҳо бояд ба мавзӯъ алоқаманд гардонида шаванд. Дар сарсухан риояи пайванди мантиқии таркиби баён яке аз шартҳои асосии таълифи эссе мебошад.

Ҳангоми навиштани сарсухани эссе ба назар гирифтани баъзе нуктаҳо, аз ҷумла масъалагузорӣ дар сарсухан, пайдарҳамии мантиқии фикру андеша зарур аст.

Дар сарсухан масъалаи гузошташуда бо тартиб таҳлил гардида, бо далелу иқтибосҳо аз гуфтор ё осори шахсиятҳои маъруф асоснок карда мешавад. Далелҳо бояд равшану фаҳмо, мулоҳизарониҳо мантиқӣ ва саҳеҳ бошанд. Пайванди мантиқию маъноии андешаҳо бояд дар тарзи баён риоя гардад.

Дар қисми асосӣ мақсади муаллиф бояд бо ҷумлаҳои сода возеҳ ва равшан ифода ёбад. Дар ин қисм матлаби эссе навис муфассал шарҳ ёфта,

маҳорат ва малакаи эҷодии муаллиф аз рӯи он равшан мегардад. Дар қисми асосӣ мавзӯӣ пурра таҳлил шуда, мақсаду мароми эссенавис муфассал ифода меёбад. Дар ин қисмат баёни андеша, тарзи тахайюл, маҳорату ҷаҳонбинии муаллиф ошкор мешавад.

Дар хотима бошад, муаллифи эссе хулосаҳои худро доир ба интиҳоби мавзӯӣ, ҳалли он ба таври кӯтоҳ дар якчанд сархат баён месозад.

Бо тартиби муайян баён кардани андешаю матлаб дар жанри эссе шартӣ асосӣ мебошад. Аз такрори зиёд, суҳанбозиҳои беҳуда худдорӣ намудан ба манфиати эссенавис аст.

2. Варақои эссе

Варақои эссе аз *сиёҳнавис* ва *тозанапис* иборат аст.

Дар варақои сиёҳнавис номи мавзӯе, ки эссенавис аз панҷ мавзӯи пешниҳодшуда интиҳоб мекунад, навишта мешавад². Ҳаҷми варақои сиёҳнависи эссе бояд на камтар аз 1,5-2 саҳифа бошад. Шакли варақои эссе аз ҷониби Маркази миллии тестӣ муайян карда мешавад.

Довталаб пас аз эссеро дар сиёҳнавис навиштан, бояд онро ба варақои тозанапис

² Маркази миллии тестӣ бо кушодани лифофа дар ҳузури довталабон панҷ мавзӯро пешниҳод менамояд, ки яке аз онҳо аз адабиёти классикӣ, яке аз адабиёти муосир ва се адад мавзӯи озод мебошанд. Довталаб аз доираи мавзӯҳои пешниҳодшуда як мазӯро интиҳоб менамояд ва дар интиҳоби он озод аст.

рӯбардор намояд (*Намунаи варақаи тозанавис дар замимаи 1 дода шудааст*). Варақаи тозанавис барои тафтиш ва холгузорӣ гирифта мешавад ва варақаи сиёҳнависро довталаб бо худ мебарад.

Дар имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ барои навиштани эссе 90 дақиқа вақт муқаррар шудааст. Дар ин муддат довталаб бояд андешаашро дар ҳаҷми то 2 саҳифа дар варақи андозааш А4 (21x29,7 см) баён намояд.

3. Тарзи тафтиши эссе ва холгузорӣ ба он

Тафтиши эссе аз рӯйи талабот ва меъёрҳои муайянкардаи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда мешавад (замима мегардад).

Ҳангоми тафтиш ва холгузориҳои эссе ба мазмуну мундариҷаи он ва риояи имло, аломати китобат ва услуб эътибор дода мешавад.

1. Ба мазмуну мундариҷаи эссе аз рӯйи 4 меъёр ҳол гузошта мешавад (замимаи 2: *Ҷадвали меъёри холгузорӣ ба мазмуну мундариҷаи эссе*):

- мувофиқати пурраи мазмун ба мавзӯи интиҳобнамуда;
- муқамал ва муътамад будани далелҳои баёншуда (*иқтибос аз суҳанҳои бузургони илму адаб, асарҳои бадеию таърихӣ ва сиёсӣ, овардани мисолҳо аз рӯзгори шахсиятҳои маъруф ва ё дидаю шунидаҳои худи муаллиф*);

- риояи комили мантиқ ва тартиби бонизоми баён;
- чамъбаст ва хулоса.

Агар эссеи навиштаи довталаб ба меъёрҳои муқарраршуда ҷавобгӯ бошад, ба он 30 ҳол гузошта мешавад (18 ҳол барои мазмуну мундариҷа ва 12 ҳол барои риояи қоидаҳои имло, аломати китобат ва услуб).

Аз тарафи эссеавис саҳеҳ ва пурра таҳлилу баррасӣ шудани мавзӯ баёнгарӣ дарки дурусти қоидаҳои навиштани эссе аз ҷониби муаллиф мебошад.

Риоя накардани қоидаҳои имло, аломати китобат ва услуб дар ҳошияи варақаи эссе бо аломатҳои шартӣ ишора гардида, теъдоди онҳо дар ҳонаҷаи пешбинишуда нишон дода мешавад.

Дар сурати риоя нагардидани қоидаҳои имло, аломати китобат ва услуб аз ҷониби довталаб аломатҳои шартӣ зерин гузошта мешавад:

- **риоя нагардидани қоидаҳои имло.** Дар зерӣ чунин калимаҳо як хати рост кашида мешавад. Мисол: милат (*шакли дурустаи – миллат*); омӯзгор (*шакли дурустаи – омӯзгор*)...

Дар ҳошияи варақа риоя нагардидани қоидаҳои имло бо аломати шартӣ **I** ишора мешавад;

- **риоя нагардидани аломати китобат.** Дар зерӣ чунин калимаҳо ё аломатҳои китобат (ки

гузошта нашудааст ё ноҷо гузошта шудааст) як хатти рости бурида кашида мешавад. Мисол: романи Дохунда (шакли дурустаиш – романи “Дохунда”); мо хонандагон (шакли дурустаиш – мо - хонандагон); вақте, ки (шакли дурустаиш – вақте ки).

Дар ҳошияи варақ риоя нагардидани аломати китобат бо аломати шартии V ишорат мешавад;

• **риоя нагардидани қоидаҳои услуб.** Дар зери ҷумлаҳои, ки қоидаҳои услуб риоя нашудаанд, хати кӯтоҳи мавҷнок кашида шуда, он дар ҳошияи варақ бо аломати шартии J ишора мегардад.

Эссенавис бояд қоидаи гузоштани сархат (абзатс)-ро риоя намояд. Дар сурати риоя нагардидани қоидаи мазкур он дар варақи эссе бо аломати махсус (z) ишора гардида, вале хангоми холгузорӣ ба ҳисоб гирифта намешавад.

Барои бахогузорӣ (холгузорӣ)-и дуруст ва воқеӣ як эссеро ду мутахассис (дар алоҳидагӣ) месанҷанд. Ҳар як мутахассис рамзи худро дорад ва теъдоди риоя нагардидани қоидаҳои имло, аломати китобат ва услубро, ки онҳо дар натиҷаи санҷиши эссе муайян намудаанд, дар катакҷаҳои дахлдори варақаи кори хаттӣ ишора мекунанд. Агар холҳои ба мазмуну мундариҷаи эссе гузошта ва теъдоди риоя нагардидани қоидаҳои имло, аломати китобат ва услуб, ки аз ҷониби ду

мутахассис муайян гардидаанд, ба ҳам мувофиқат накунад, корро мутахассиси сеюм месанҷад.

Хулосаи мутахассиси сеюм ниҳой ва ҳалқунанда мебошад.

Пас аз тафтиш ҳангоми коркард, барномаи махсуси компютерӣ аз рӯйи ҳолҳои ба мазмуну мундариҷаи эссе гузошта ва теъдоди риоянашудаи қоидаҳои имло, аломати китобат ва услуб дар эссе холи умумии ба даст овардаи довталабро ҳисоб мекунад.

Ҳангоми тафтиш ва ҳолгузори **ҳачми эссе** низ ба назар гирифта мешавад.

Ҳачми пурраи кори хаттӣ, тавре ишора гардид, аз рӯйи талабот ва вақти барои имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ чудагардида 2 саҳифаи варақи андозааш А4 (21x29,7 см) мебошад.

Аз рӯйи меъёри муқарраргардида ҳачми эссе ба ду бахш (0 ва 1) тақсим гардида, дар ҳошияи варақаи кори хаттӣ аломатгузори мешавад. Вобаста ба ин агар ҳачми эссе 0 бошад, ба он аз рӯйи ягон меъёр ҳол гузошта намешавад.

Агар эссе дар ҳачми ду саҳифа бо риояи комили қоидаҳои имло, аломати китобат ва услуб таҳия шуда бошад ва ё то дар 2 ҳолат риоя нашудани имлою аломати китобат ва дар 1 ҳолат риоя нагардидани услуб навишта шуда бошад, мувофиқи меъёр холи ҳадди аксари ба он

гузошташаванда ба 12 баробар мешавад (замимаи 3: *Холгузорӣ ба эссе тибқи* риояи қоидаҳои имло, аломати китобат ва услуб).

Агар риоя нагардидани қоидаҳои мазкур дар эссе аз ин зиёдтар бошад, ҳолҳо камтар мешаванд.

Миқдори умумии холи бадастовардаи довталаб бо ҷамъи ҳолҳо мувофиқи ҳар меъёр (вобаста ба мазмуну мундариҷа ва дараҷаи риояи қоидаҳои имло, аломати китобат ва услуб) ҳисоб карда мешавад.

Масалан, агар ҳаҷми эссеи довталаб (расми 1) ба 2 саҳифа баробар бошад, он чунин ҳолгузорӣ карда мешавад:

■	Мавзӯ	Рамзи тафтишгарон	Шумораи галатҳо:		
	1 X 2 3 4 5	I 12 II III	имло	китобат	услуб
	Хол ба мазмун ва мундариҷа	Ҳаҷм			
	0 1 2 3 0 1 2 3 0 2 4 6 0 2 4 6	0 1 2 3			
I	1 X 2 X 3 X 4 X	I X	I 01 03 05		
II	1 2 3 4	II	II		
III	1 2 3 4	III	III		

Расми 1. Намунаи ҳолгузорӣ ба эссеи хонанда

- 1) Барои мазмуну мундариҷаи кори хаттӣ:
 - мувофиқати мазмун ба мавзӯ – 4 ҳол;
 - мукамал ва муътамад будани далелҳои баён – 2 ҳол;
 - риояи комили мантиқ ва тартиби бонизоми баён – 2 ҳол;

- чамъбасти пурраи андешаи эссенавис ва хулосабарорӣ – 2 хол.

2) Вобаста ба дараҷаи риояи қоидаҳои имло, аломатҳои китобат ва услуб:

- дар 4 ҳолат риоя нагардидани қоидаҳои имло – 4 хол;
- дар 7 ҳолат риоя нагардидани қоидаҳои аломати китобат – 2 хол;
- дар 5 ҳолат риоя нагардидани қоидаҳои услуб – 2 хол.

Дар натиҷа холи умумии хонанда ба 18 баробар мешавад:

$$4 + 2 + 2 + 2 + 4 + 2 + 2 = 18 \text{ хол.}$$

4. Намунаи эссе

Мавзӯ: Китоби дӯстдоштаи ман

Одамони бомаърифат дӯстдорони илму донишанд. Онҳо пайваста мутолиа мекунанд, китоби дӯстдоштае доранд, ки аз андешаронӣ, гуфтору рафтори қаҳрамонҳои он баҳра мегиранд ва дар зиндагӣ ба кор мебаранд. Меҳоҳам, доир ба ин мавзӯ андешаи худро баён намоям.

Китоб сарчашмаи дониш аст, моро бо гузаштаи дуру наздик мепайвандад, бо ҳаёти имрӯз, бо фарҳанги мардумони гуногун ошно месозад. Китоб моро дарси мардонагӣ ва одамият меомӯзад. Аз ин рӯ, китоб дӯсти

бехтарини инсон ва роҳнамои зиндагист. Ба гуфтаи Абдурахмони Ҷомӣ:

Аниси кунчи танҳой китоб аст,

Фуруғи субҳи доной китоб аст.

“Аниси кунчи танҳой”-и ман китоби дӯстдоштаам “Шоҳнома”-и Абулқосими Фирдавсӣ мебошад.

Дар ин асари безавол инсонпарварӣ, худшиносӣ ва ватандӯстӣ аз мавзӯҳои асосӣ ба шумор мераванд. Дар ин достони безавол хирадпешагию фарҳангпарварии Ҳушангу Ҷамшед, Кайхусраву Анӯшервони одил, донишдӯстиву зиракии Бузургмехри ҳақим, қаҳрамонию ватанпарастии Рустами Дастану Сиёвуш барин мардони бузург ва ватандӯстии Гурдофариди далер хеле возеҳ ва равшан тасвир шудаанд. Дар асоси мутолиаи дoston фарҳангдӯстиву ватанпарварии фарзандони гузашта равшан мешавад. Сухани Бузургмехри ҳақимро шоири ватандӯст чунин ифода намудааст, ки **“Ба мардумон бехтарин хунар доной ва хирад аст”**.

Ин таъкиди шоир ба ман писанд омад, ки ӯ ва қаҳрамонаш доной ва хирадро ситоиш намудаанд. Имрӯз дар пайравӣ аз ин сухан мо илму дониш меомӯзем, техникаю технологияи замони муосирро аз худ мекунем. Медонем, ки танҳо бо илму дониш, бо рӯй овардан ба

фарханги миллӣ мо ба худшиносӣ мерасем ва инсондӯсту ватанпарвар мешавем.

Китоб бузургтарин сарвати маънавии инсоният аст ва маҳз китоб аст, ки дар натиҷаи мутолиаи он инсон тарбия меёбад ва ба камоли маънавӣ мерасад.

Бояд гуфт, ки мардуми тоҷик аз қадимулайём китобдӯсту китобнавис мебошад. Агар таъкид созем, ки мардуми моро аз гаҳвора то дами охират китоб ҳамрозу анбоз аст, муболиғае нахоҳем кард. Модарони тоҷик дар зери сари кӯдакон девони Ҳофизу Мавлавӣ ва Бедилро мегузоштанд, то ки бо шарофати ин гуна китобҳои арзишманд фарзандонашон фархангдӯсту маърифатпарвар шаванд. Хушбахтона, ин анъанаи нек то ба ҳол идома дорад ва бояд ин суннати начибро мо ба ояндагон ба мерос гузорем.

Хулоса, “Шоҳнома” ва асарҳои ба он монанд роҳнамои инсонҳо дар ҷодаи ҳаёт мебошанд. Маҳз аз мутолиаи чунин китобҳо роҳи худро равшан менамоем, аз китобҳои мо ба худшиносӣ мерасем. Дӯст доштани халқу Ватан, эҳтиром гузоштан ба гузаштаву имрӯза аз мутолиаи китобҳо сарчашма мегирад. Дар ин робита, мехоҳам, сафи дӯстдорони китоб зиёд бошад, китобро чун обу нон ва ҳавое, ки аз он нафас мегирем, ҳама азизу гиромӣ доранд.

Замимаи 1: Намунаи варақаи тозанависи эссе (кори хаттӣ)

Маркази миллии тестии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

КОРИ ХАТТӢ (эссе) аз забони тоҷикӣ

Ҷой барои штрихкод
Место для штрихкода

Мавзӯ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐	Рамзи тафтишгарон I ☐ ☐ ☐ II ☐ ☐ ☐ III ☐ ☐ ☐	Шумораи ғалатҳо: имлоӣ китобат услубӣ
Хол ба мазмун ва мундариҷа		
0 1 2 3 I 1 ☐ ☐ ☐ ☐ 2 ☐ ☐ ☐ ☐ 3 ☐ ☐ ☐ ☐ 4 ☐ ☐ ☐ ☐	0 2 4 6 II 1 ☐ ☐ ☐ ☐ 2 ☐ ☐ ☐ ☐ 3 ☐ ☐ ☐ ☐ 4 ☐ ☐ ☐ ☐	Ҳаҷм I 0 1 2 3 II ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
III 1 ☐ ☐ ☐ ☐ 2 ☐ ☐ ☐ ☐ 3 ☐ ☐ ☐ ☐ 4 ☐ ☐ ☐ ☐	III ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	I ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ II ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ III ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

①

Замимаи 2: Чадвали меъёри холгузори ба мазмуну мундариҷаи эссе (кори хаттӣ)

№ т/р	Меъёр/ талабот	Холи имконпазир			
		0	1 хол	2 хол	3 хол
1.	Мувофиқати мазмун ба мавзӯ: <i>- мутобиқати муҳокима ва хулосаҳо ба мавзӯ</i>	Мазмуни эссе ба мавзӯ мувофиқ нест	Мазмун ва хулосаи эссе ба мавзӯ каме наздик аст	Муҳокима ва хулосаҳои муаллифи эссе ба мавзӯ асосан мувофиқ аст	Муҳокима ва хулосаҳои муаллифи эссе муфассалу пурра ва фарогири муҳтавои мавзӯ аст
2.	Далелҳои баён: <i>- иқтибос аз суханҳои бузургони илму адаб, асарҳои бадешо таърихӣ ва сиёсӣ, овардани мисолҳо аз рӯзгори шахсиятҳои маъруф ва ё дидаю шунидаҳои худ муаллиф</i>	Дар эссе муаллиф далел наовардааст. Далелҳои оварда ба мавзӯ мувофиқ нест	Муаллиф дар тақвияти баёнаш як далел овардааст	Муаллиф аз далелҳо (ду далел) барои таҳкими фикр истифода кардааст. Далелҳои овардашуда ба мавзӯ мувофиқ аст	Муаллиф аз далелҳои бадеӣ, таърихӣ, фарҳангӣ ва ҳаёти хуб истифода намуда, андешаҳои шро бо иқтибосҳо тақвият додааст (зиёда аз се далел)
		0	2 хол	4 хол	6 хол

№ т/р	Меъёр/ талабот	Холи имконпазир			
		3.	Мантиқ ва тартиби баён: <i>-риояи пайдарпайи фикр</i>	Муаллифи эссе фикрашро бо тартиб баён карда натавонистааст 0	Муаллифи эссе андеша-хояшро чо-чо бо тартиб баён кардааст 2 хол
4.	Хулоса: <i>- чамъбасти фикр ва хулосаи ниҳоии довталаб</i>	Дар эссе чамъбасти фикр дида намешавад 0	Муаллифи эссе дар чамъбасти фикраш душворӣ кашад ҳам, фикрашро хулоса карда тавонистааст 1 хол	Муаллифи эссе аз муҳокимаҳои худ хулоса бароварда, фикрашро асоснок кардааст 2 хол	Муаллифи эссе мустақилона ибрази андеша ва хулосабарорӣ намуда, фикрашро бо далелҳо чамъбаст кардааст 3 хол

Замимаи 3: Тартиби холгузорӣ ба эссе

Аз рӯйи меъёри муқарраргардида ҳаҷми эссе ба 2 бахш тақсим ва дар варақаи кори хаттӣ аломатгузорӣ (0 ва 1) шудааст. Вобаста ба ин агар ҳаҷми эссе 0 бошад, он аз рӯйи ягон меъёр тафтиш ва холгузорӣ карда намешавад.

Агар ҳаҷми эссе аз сифр (0) зиёд, яъне ба 1 баробар бошад (1-2 саҳифа), холгузорӣ аз рӯйи дараҷаи риояи имло, аломатҳои китобат ва услуб мувофиқи чадвали зерин сурат мегирад:

Чадвали тартиби холгузорӣ ба эссе

Ҳолатҳои риоя нагардидани қоидаҳои имло	Ҳоли имконпазир	Ҳолатҳои риоя нагардидани аломатҳои китобат	Ҳоли имконпазир	Ҳолатҳои риоя нагардидани қоидаҳои услуб	Ҳоли имконпазир
0-2	5	0-2	4	0-1	3
3-5	4	3-5	3	2-4	2
6-8	3	6-8	2	5-7	1
9-11	2	9-11	1	8	0
12-14	1	12	0		
15....	0				

БАХШИ 2. МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ ОМУӢЗГОРОНУ ХОНАНДАГОН ВА ДОНИШЧӢӢН ОИД БА ТАЪЛИФИ ЭССЕ

1. Маълумоти иловагӢ оид ба жанри эссе

Эссе бо наср навишта мешавад ва ҳаҷман хурд буда, банду баст ё таркиби озод дорад. Ҳадаф аз навиштани эссе доир ба мавзӯ ё вазъияти муайян ибраз намудани андешаи шахсӣ аст, ки бидуни шарҳу тавзеҳи ниҳой ва бебаҳс анҷом дода мешавад.

Дар «Донишномаи мухтасари адабӣ» (Краткая литературная энциклопедия) қайд гардидааст: «Эссе шакли насрии иншои ҳаҷман хурд ва таркибан озод аст, ки масъалаи шахсӣ, кӯшиши интиқоли таассуроти фардӣ ва ҳар чизи ба он вобастаро шарҳ медиҳад».

Баъзе нишонаҳои эссе инҳоянд:

- чой доштани мавзӯ ва масъалаи мушаххас. Дар жанри эссе асари адабӣ, илмӣ ва оммавӣ ба таври умумӣ таҳлил мешавад;

- эссе таассурот ва тасаввуроти фардиро оид ба мавзӯ ва масъалаи муайян ифода менамояд;

- эссе сухани наву огоҳона буда, метавонад, мазмуни адабӣ-танқидӣ, фалсафӣ, таърихӣ-тарҷумаиҳолӣ, публицистӣ, илмӣ-оммавӣ ва соф тахайюлӣ дошта бошад;

- дар мазмуни эссе аҳволу осори нависанда кӯтоҳ баён гардида, бештар ҷаҳонбинӣ, андеша ва хидматҳои ӯ дар рушди адабиёт баҳогузорӣ мешавад.

Эссе барои муайян кардани ҷаҳонбинӣ, баёни андеша ва сатҳи саводи навиштории довталабон хангоми дохилшавӣ ба муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ ва қабул шудан ба кор истифода мешавад. Озмуни эссе барои интихоби дурусти довталабон мусоидат менамояд.

Эссе барои муайян кардани маҳорат, малака, тарзи тафаккури мустақилонаи эҷодӣ ва ифода намудани андешаҳои шахсӣ нақши асосӣ мебозад.

Навиштани эссе хеле муҳим буда, имкон медиҳад, ки эссе навис андешаашро возеҳ ва дурусту босаводона ифода намояд.

Дар эссе андешаҳои муаллифи эссе оид ба мавзӯ дар шакли мулоҳизаҳои мухтасар нигошта мешаванд. Онҳо бояд бо далелҳо исбот карда шаванд.

Далелҳо аз худи мавзӯ сарчашма гирифта, зуҳуроти ҳаёти иҷтимоӣ, вазъият ва таҷрибаҳои ҳаётӣ, исботи илмӣ, истинод ва андешаҳои олимонро дар бар мегиранд. Барои исботи мақсад муаллиф агар далели қотеъ оварда тавонад, кифоя мебошад. Овардани далелҳои дигар зиёдати аст, зеро талаботи ин жанр, ки равшанӣ ва мухтасарбаёниро тақозо дорад, ҳалалдор мегардад.

Ҳамин тариқ, эссе дорои сохтори мукамал буда, аз се қисмат иборат мебошад:

- сарсухан;
- қисми асосӣ;
- хулоса.

Далелҳоро дар қисми асосӣ пешниҳод намудан мувофиқи матлаб аст.

Ҳангоми навиштани эссе омилҳои зерин низ муҳим доништа мешаванд:

1. Сарсухан ва хулоса ба мазмуни масъала нигаронида мешавад. Дар сарсухан масъалагузорӣ ва дар хулоса ҷамъбасти сурат мегирад.

2. Гузоштани сарҳат, ишора кардани сатрҳои муҳим ва нигоҳ доштани пайванди мантиқии сарҳатҳо ҳусни кор ба шумор меравад.

3. Сабки эссе. Сабки эссе равану сода буда, дар он андеша возеҳу равшан ифода мешавад. Дар эссе унсурҳои бадеӣ истифода шуда, матлаб пурра тасвир мегардад.

2. Таснифоти эссе

Вобаста ба мазмун жанри эссе ба шаклҳои зерин ҷудо мешавад:

- эссеи фалсафӣ
- эссеи адабӣ
- эссеи таърихӣ
- эссеи бадеӣ
- эссеи бадеӣ-публисистиӣ ва ғайра.

3. Талабот ба эссе

Талаботи умумӣ ба жанри эссе аз инҳо иборатанд.

1. Ҳаҷми хурд. Ҳаҷми эссе набояд аз 2-5 саҳифа зиёд бошад.

2. Мавзӯи мушаххас ва шарҳу тавзеҳи он. Мавзӯи эссе мушаххас буда, наметавонад аз якҷанд мавзӯъ ва идеяву андешаҳои зиёд иборат бошад. Он доир ба як

пахлуи мавзӯъ ибрази фикру андешаро тақозо мекунад.

3. Таркиби озод. Эссе шеваи озоди нигоришро пазируфта, дар шакли нақлӣ, таҳлилӣ навишта мешавад. Муаллиф сабки муносиб интихоб карда, назари хешро возеҳу равшан ибраз менамояд.

4. Ягонагии маъноӣ. Эссе таркиби озод дошта, муҳокимаҳои муаллифро пурра ифода менамояд.

4. Қоидаи навиштани эссе

- Аз қоидаҳои маъмулии расмӣ танҳо гузоштани сарлавҳа мумкин аст.

- Сохтори дохилии эссе озод аст. Он шакли хурди кори хаттӣ буда, дорои сарсухан, қисмати асосӣ ва хулоса мешавад. Хулоса пас аз қисми матни асосӣ баён мешавад.

5. Риоя нагардидани талабот ҳангоми навиштани эссе

Вақти навиштани эссе маҳдуд буда, мусанниф бояд кӯшиш намояд, ки дар вақти ҷудошуда корро ба анҷом расонад.

А. Дуруст насанҷидан

Пас аз навиштани эссе онро бодикқат хонед, то боварӣ ҳосил намоед, ки дар он ифодаҳои номафҳум ба кор нарафтааст.

Б. Сарсухани дилгиркунанда. Қофӣ набудани ҷузъиёт

Сарсухан бояд дароз набошад ва якчанд сархатро дар бар гирад. Мақсади муаллиф бояд дар он возеҳ ифода ёбад.

В. Ифодаҳои дароз

Дар жанри эссе баёни ҷумлаҳои сертаркиба ҷоиз нест. Ифодаву ҷумлаҳо бояд дар эссе кӯтоҳ бошанд ва мақсадро возеҳ ифода намоянд.

Г. Бори эссе набояд вазнин бошад

Ҳангоми навиштани эссе калимаҳоро аз луғатномаҳо истифода набаред. Истифодаи нодурусти баъзе калимаҳо таваҷҷуҳи муаллифро коҳиш дода, аҳамияти эссеро заиф мекунад.

6. Худсанҷишии эссе

Ҳангоми навиштани эссе санҷиши варианти аввали он муҳим мебошад. Ҳангоми сиёҳнавис кардан вазифаи асосии шумо баёни пайдарҳами андешаҳоягон мебошад. Пас аз навиштани варианти аввал онро як бор аз назар гузаронида, сипас ба таълифи варианти ниҳоии он оғоз намоед.

Андозаи 60x84^{1/16}. Коғази бурандуд.
Чопи офсет. Гарнитураи Times New Roman Tj.
Љузъи чопӣ 2,75. Супориши 152/2017.
Адади нашр 0000 нусха.

Муассисаи нашриявии «Маориф»-и
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734024, ш. Душанбе, кӯчаи Аҳмади Дониш, 50.
Тел: 222-14-66, E-mail: najmiddin64@mail.ru